

Posudek oponenta disertační práce Radka Hylmara „Český literární anarchismus v souvislostech socialismu a ženského hnutí (1890–1914)“

předkládané v roce 2017 na Ústavu české literatury a komparatistiky FF UK

Disertační práce Mgr. Radka Hylmara se zabývá – jak již titul napovídá – tématem anarchismu v české literatuře přelomu 19. a 20. století, podtrhuje přitom souvislost s dobovými sociálními otázkami a ženským hnutím. Téma je rozpracováno v pěti kapitolách – první je věnována modelu jednotlivce a světa v anarchistických časopisech a spisech, druhá srovnání dekadentního a anarchického myšlení o literatuře, třetí komparaci děl S. K. Neumanna, Karla Tomana s tvorbou berlínských modernistů Richarda Dehmela a Stanisława Przybyszewského, čtvrtá kapitola upozorňuje na blízkost mezi pohledem na instituce rodiny a manželství Augusta Bebela a Friedricha Engelse a zobrazením intimních konfliktů v raných prózách Marie Majerové, poslední kapitola je věnována prózám Heleny Malířové. Práci uzavírá shrnující kapitola nazvaná „Pozice českých anarchistů v moderně“.

Disertační práce navazuje na literárněhistorické, uměnovědné a historické analýzy, které se od devadesátých let 20. století snaží reinterpretovat raný modernismus širšího přelomu 19. a 20. století (od osmdesátých let 19. století do první světové války). V kontextu tématu disertace můžeme zmínit texty Otto M. Urbana o dekadenci ve výtvarném umění, které často poukazují (v návaznosti na studie Petra Wittlicha) jak na souvislosti mezi literaturou, literární kritikou a výtvarným uměním, tak na anarchistickou složku umělecké dekadence, čímž do velké míry narušují dlouhodobě vžitý pohled na dekadenci a estetismus přelomu století jako asociální a apolitický směr. Důležité je však i rozlišení mezi literární dekadencí a literárním anarchismem, o něž práce usiluje, například na základě polemik mezi S. K. Neumannem a Jiřím Karáskem. V genderových aspektech své práce Radek Hylmar plodně čerpá ze studií své školitelky doc. Libuše Heczkové. K českému anarchismu jako politicko-ideovému a sociálněrevolučnímu hnutí existují obecně historické práce (Hylmar se odvolává především na Václava Tomka a Ondřeje Slačálka), z literárně historického hlediska se jedná bezesporu o téma synteticky nezpracované a materiálově neprobádané, jakkoliv příslušnost k anarchismu či blízkost k anarchismu se zmiňuje u řady autorů a autorek sledovaného období. Práce tak vstupuje na poměrně vágní pole. A to se týká již samotného pojmu „literární anarchismus“.

V úvodu je charakterizováno metodologické východisko. Literární anarchismus Hylmar vidí na průsečíku dobových uměleckých, sociálních a ideových proudů. Základní materiální bázi předkládané disertace představují anarchistické časopisy – *Omladina*, *Volný duch*, *Volné listy*, *Nový kult*, *Rudé květy*, *Anarchistická revue*, *Práce*, *Mladý průkopník*, *Zdruha* a další – podstatně je tak rozšiřováno dosud sledované časopisecké spektrum přelomu století. Mgr. Hylmar se snaží překonat rozlišení na literární a neliterární texty, případně politické a estetické texty a zahrnout do své interpretace časopisecky i knižně publikované texty jako celek. Zejména v časopisech pak sleduje poměny názorů, nebo spíše akcentů a způsob zapojování uměleckých otázek do širšího anarchického konceptu vidění člověka a světa. Významnou a produktivní

teoretickou oporou, v české literární vědě málo využívanou, je anglický překlad původně francouzské práce Jacquese Rancièra *Politique de la littérature* (2006, angl. 2011), v níž je literatura chápána jako politika ve své řečové aktivitě vyjadřující vztah ke světu a zviditelňující dosud neviditelné. „Literatura dělá politiku tím, že je literaturou,“ parafrázuje Rancièra autor. Zvýraznění komunikační a politické složky nejen literárního textu, ale dokonce estetické funkce v určitém historickém kontextu je inspirativní a nabízelo by se srovnání s pojetím českých strukturalistů. Pro tuto práci to však není důležité, podstatné je, že zmíněné východisko staví vedle sebe teoretické a literární texty jako komplementární způsoby vyjádření určitého vidění světa, a vztahu individua k sobě a ke světu. Vztah k sobě, k vlastnímu tělu a ke světu přitom pro Hylmara představuje klíčovou perspektivu při analýze jednotlivých textů a komparacích, přičemž teoretickou oporu nachází především v pojetí tělesnosti Růženy Grebeníčkové formulované v knize *Tělo a tělesnost v novověkém myšlení* (1997) rozlišující vnitřní a vnější pohled na tělo spojený s určitým chápáním společnosti a světa, buď jako nedělitelného celku, organismu, či racionálně usprádaného veřejného prostoru. Tato a další rozlišení pomáhají autorovi charakterizovat způsoby konstruování individua a jeho jedinečnosti u jednotlivých autorů a autorek a také cesty socializace, která následovaly po individualistické revoltě 90. let 19. století radikálně rušící všechny tradiční vazby a závislosti subjektu. Rozlišování jednotlivých autorů a autorek podle vztahu individua k tělu, erotice, etice, světu a společenským institucím, otevírá plejádu možností a různých jejich kombinací.

Práce je přehledně členěna, má svou koncepci. Formální zpracování práce je standardní, vytknout lze občasné pravopisné prohřešky (První světová válka, České země), ze stylistického hlediska jsou souvětí místy příliš šroubovaná, jako by se autor nutil do „vědeckého“ vyjadřování, které je však na úkor srozumitelnosti, občas dochází k několikerému opakování téhož jinými slovy.

U disertace se podle mého názoru očekává kritičtější přístup k sekundární literatuře, Hylmarův přístup je spíše reproduktivní, vybírá si motivy a citace vhodné pro analýzu, ale mnohdy se pak stírá rozdíl mezi parafrází a vlastním hlasem, přejatým názorem a vlastní interpretací. V případě poezie Karla Tomana tak podle mého nepřekračuje závěry Přemysla Blažička, produktivnější je využití tezí Růženy Grebeníčkové o proměně výstavby románového světa na přelomu 19. a 20. století při analýzách próz Heleny Malířové. Tuto kapitolu pokládám za jednu z nejzdařilejších a nejosobitějších. Možná paradoxně proto, že k ranému dílu Malířové autor nenachází žádnou podle něj kanonickou, obecně přijímanou interpretaci a analyzuje samostatně větší počet literárních textů. U Majerové se již opírá například o nedávnou monografii Dany Nývtové a interpretace není tak samostatná. Ohled k ženským autorkám, ať již Ellen Keyové, či Malířové a Majerové, pokládám za jeden z kladů práce.

Některé okolnosti a vztahy by bylo vhodné více vysvětlit – například za velmi důležitou považuji komparaci českých spisovatelů a českých spisovatelek a jejich protějšků v Německu, v případě Keyové, Hanssona, Strindberga či Marholmové i v Skandinávii, jakkoliv recepce probíhala do velké míry přes Německo a texty v němčině. Tyto vztahy jsou málo probádané a raná německá moderna sledovaného období je v české literární historii stále málo známá, jakkoliv dobově

její reflexe intenzivní u širokého spektra české mladé generace počínaje pokrokovým hnutím a Moderní revue konče. Přitahovalo právě pojetí sociálních a genderových otázek, neklidné vztahy mezi spisovateli a sociální demokracií, utopické vize nového člověka, nových vztahů mezi mužem a ženou a nového společenského řádu, pedagogické tendence i estetické proměny ve všech žánrech, především v lyrice a dramatu. Již proto by bylo přínosem větší osvětlení německého kontextu. Ačkoliv je jedním z klíčových slov disertace Friedrichshagen, je tzv. Friedrichshagenský okruh (Friedrichshagener Kreis) stručně představen až v závěrečné kapitole, a to na základě sekundární literatury, ne na základě vlastní četby či interpretace konkrétních textů. Prací se míhá Laura Marholmová, která ve Friedrichshagenu žila se svým manželem Olou Hanssonem krátce v letech 1891-1893. Ve třetí kapitole jsou pak jako představitelé tohoto okruhu a zároveň zástupci „německých anarchistů“ vybráni Richard Dehmel a Stanisław Przybyszewski. Tato volba není příliš zdůvodněna, je ovšem pochopitelná z hlediska českého kontextu, jakkoliv v dějinách německé literatury Dehmel ani Przybyszewski nejsou považováni za centrální osobnosti umělecké kolonie ve Friedrichshagenu. – Przybyszewski svým dvojjazyčným dílem způsobuje problémy německé literární kritice a historii od počátku, což odráží i dobové označení „der deutsche Pole“ nebo ironické „der geniale Pole“. Například Peter Sprengel v *Geschichte der deutschsprachigen Literatur 1870-1900* (1998) jako vůdčí osobnosti Friedrichshagenského kruhu uvádí Bruna Willeho a Wilhelma Bölsche, zatímco Przybyszewského a Dehmela přiřazuje k bohémě navštěvující berlínský lokál Zum schwarzen Ferkel. V sedmém svazku dějin *Hansers Sozialgeschichte der deutschen Literatur* (2000) je Przybyszewski zmíněn jen dvakrát jako polský spisovatel, Sprengel se naopak věnuje jeho německým prózám a stručně charakterizuje formy vyprávění, souvislosti s dobovým monismem, teoriemi pohlaví, přírodní filozofií, psychologií a psychopatologií, dekadencí i anarchismem. Hylmar shnuje podobný pohled na Przybyszewského Waltera Fähndersa z práce *Literatur und Anarchismus* (1897). Charakteristika Przybyszewského jako „anarchisty a dekadenta z německého prostředí, který byl reflektován a překládán také u nás“ (s. 53), je z bohemistického hlediska nedostatečná a zkreslená. Dosavadní literatura předmětu ukazuje, že Przybyszewski měl pro českou modernu uprostřed 90. let formativní význam, psal přímo pro Moderní revue, byl významným prostředníkem německých a skandinávských autorů (vedle Dehmela např. Johannes Schlaf, Edvard Munch, Gustav Vigeland, Max Stirner), inspiroval mnohé překlady Arnošta Procházky (možná včetně Nietzscheho, jehož pojetí vůle k moci a věčného návratu představují další důležité hledisko Hylmarových úvah). Tato literatura je v práci nedostatečně zohledněna, zmiňují alespoň výbor z Przybyszewského pamětí a korespondence pořázený Janou Hlouškovou v roce 1997. Analýza je také založena pouze na próze *Černá mše* (Totenmesse, 1893), komparace s Neumannem je důležitá, již pro srovnání satanismu a postavy Satana jako ztělesnění individualistického principu vázaného mocně na pohlaví. Neumannova sbírka *Satanova sláva mezi námi* vyšla v roce 1897, paralelně vyšel i Przybyszewského román *Satans Kinder*, který přímo tematizuje anarchii pohlaví a sociální a politický anarchismus ve své radikální teroristické poloze. Zahrnout tento a další Przybyszewského texty by bylo podle mého názoru nosné. Interpretaci by bylo možné rozšířit ještě o Paula Leppina, v jehož díle

najdeme obrazy společensky destruktivní moci pohlaví. Tento pražský německy píšící autor také spolupracoval s *Moderní revue* a odsud mohla vyjít prvotní inspirace Przybyszewským ještě dříve než získal literární vazby na Berlín. To by však již autor překročil vytknutý rámec českého literárního anarchismu. Vliv Dehmela na českou poezii je oproti Przybyszewskému málo prozkoumaný a nedoceněný, Hylmar uvádí případ básně *Tragische Erscheinung* s motivy autonomie subjektu a jeho touhy, kterou Neumann přeložil a zařadil do své sbírky *Sen o zástupu zoufajících*. Zde (i jinde) by bylo dobré odkazovat na první vydání a srovnat originál a překlad. Vazbu k Dehmelovi by bylo možné sledovat i u Tomana.

Tyto výtky nejsou zásadního charakteru, spíše vybízejí k diskusi a dalším úvahám. Předložená disertační práce splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a v předběžně ji klasifikuji jako *prospěl*.

30. května 2017

Mgr. Lucie Merhautová, Ph.D.